

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Nastavno-naučno veće

Izveštaj o doktorskoj disertaciji „Kantovo shvatanje slobode – metafizički, etički i pravno-politički aspekti“ doktorantkinje Milice Smajević

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu od 20.02.2020. godine izabrani smo kao članovi komisije za analizu i ocenu disertacije „Kantovo shvatanje slobode – metafizički, etički i pravno-politički aspekti“ doktorantkinje Milice Smajević. Na osnovu uvida u rad kandidatkinje, čast nam je da Nastavno-naučnom veću podnesemo sledeći izveštaj.

IZVEŠTAJ

1. Podaci o kandidatkinji i disertaciji

Milica Smajević rođena je 1988. godine u Beogradu. Studije filozofije upisala je 2006. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, gde je 2011. godine diplomirala sa prosečnom ocenom 9,48 i ocenom 10 na završnom radu sa temom „Kognitivistička teorija emocija“. Master studije filozofije upisala je 2011. godine na istom fakultetu, a godinu dana kasnije odbranila je završni master rad na temu „Pojmovni i epistemološki problem tuđih svesti“ sa prosečnom ocenom 10. Doktorske studije na Filozofskom fakultetu u Beogradu upisala je 2012. godine i položila je sve ispite sa prosečnom ocenom 10.

U periodu od 2013. do 2017. godine Milica je, kao stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, bila angažovana na projektu „Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti (broj projekta 179041), a 2017. godine izabrana je u zvanje istraživač-saradnik i zaposlena u okviru istog projekta na Institutu za filozofiju pri Filozofskom fakultetu u Beogradu.

U septembru 2014. godine Milica Smajević angažovana je kao saradnik u nastavi na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu na predmetima: Kantova filozofija,

Hjumova filozofija i Filozofija kulture. Njena primarna oblast interesovanja je filozofija Imanuela Kanta, a posebno njegova učenja o metafizici i praktičnoj filozofiji iz kritičkog perioda. Takođe, Milicina interesovanja obuhvataju i filozofiju 17. i 18. veka, istoriju ideja, etiku, epistemologiju i političku filozofiju.

Kandidatkinja je do sada učestvovala na brojnim domaćim i inostranim naučnim skupovima, među kojima se izdvajaju: „Faire justice. Quand la philosophie devient politique“ u Varšavi, Poljska, „Penser au-delà de l’homme. Limites, frontières et fins de l’humain“ u Pragu, Češka, „Znanstveni izazovi: normativnost i relativnost“ u Splitu, Hrvatska, „Razlozi, uzroci i objašnjenja“ u Beogradu, Srbija i „Nauka i savremeni univerzitet 9“ u Nišu, Srbija.

Milica je objavila više stručnih radova u naučnim časopisima, od kojih izdvajamo:

- Smajević, Milica (2014). “Od shvatanja moralnosti kao poslušnosti ka shvatanju moralnosti kao samoupravljanja”, u D. Simeunović i M. Đorić (Ur.), *Radoslav Ratković, Život i delo: međunarodni tematski zbornik* (Beograd: Udruženje Nauka i društvo Srbije, Fondacija Heinrich Böll Stiftung): 466-483.
- Smajević, Milica (2014). „Nekontekstualistička i kontekstualistička verzija teorije relevantnih alternativa kao moguća rešenja skeptičkog paradoksa“, *Theoria* 57 (3): 23-41.
- Smajević, Milica (2019). „Može li se odbraniti transcendentalna sloboda?“, *Theoria* 62 (3): 39-52.

Uz pomoć Erasmus stipendije kandidatkinja je prolećni semestar 2019. godine provela usavršavajući se u Parizu na Univerzitetu Pariz I Panteon-Sorbona (*Université Paris I Panthéon-Sorbonne*).

2. Predmet i cilj disertacije

Predmet disertacije Milice Smajević je analiza Kantovog shvatanja slobode u kritičkom periodu. Pojam slobode predstavlja tačku ujedinjenja Kantove teorijske i praktične filozofije, a njegova razmatranja ovog pojma prošla su kroz brojne faze i usko su povezana sa različitim aspektima njegove filozofije. Iz ovog razloga u disertaciji se analizira razvoj pojma slobode uporedno sa analizom posebnih oblasti Kantove filozofije. Polazeći od *Kritike čistog uma*,

analize treće antinomije i transcendentalnog pojma slobode, dolazi se do zaključka da je nemoguće pružiti dokaz postojanja transcendentalne slobode, ali da je moguće pokazati da je ona logički zamisliva i da nije suprotstavljena prirodnim zakonima. Dokazivanje zamislivosti transcendentalne slobode i opravdanosti njenog pretpostavljanja uprkos neupitnom postojanju prirodne uzročnosti, ostavilo je Kantu dovoljno prostora da sedam godina kasnije, u svojoj *Kritici praktičkog uma*, iznese dokaz realnosti slobode, shvaćene u praktičnom smislu. Kant izvodi postojanje praktične slobode iz moralnog zakona kao činjenice uma. Međutim, Kant se nije zaustavio na ovome, nego je u svojoj *Metafizici morala* i kraćim spisima iz filozofije istorije otišao i korak dalje, pokušavajući da pokaže da nam ovaj dokaz realnosti praktične slobode nameće zadatak da uspostavimo društveni sistem koji će svakom pojedincu omogućiti njeno neometano ispoljavanje.

Glavni cilj disertacije je da se odbrani pretpostavka da su transcendentelni, praktični i pravno-politički pojam slobode međusobno konzistentni i da proizlaze jedan iz drugog. Pokazuje se da dokazivanje logičke zamislivosti transcendentalnog pojma slobode omogućava Kantu da kasnije pripiše realno postojanje praktičnoj slobodi, a na kraju i da tvrdi da je sloboda, shvaćena u pravno-političkom smislu, osnovno pravo koje pripada svakom pojedincu kao građaninu jedne države. Kant je razvijao svoje shvatanje slobode uporedno sa razvojem svoje doktrine transcendentalnog idealizma, a u tezi se brani stav da su ova dva procesa međusobno usko isprepletena.

Pored cilja da pokaže međusobnu zavisnost i koherentnost navedenih pojmova slobode, u ovoj disertaciji postavljeni su i neki manje opšti ciljevi, vezani za pojedinačna poglavlja i pojmove slobode koji se u okviru njih ispituju. Tekst je podeljen na tri centralna poglavlja, od kojih se u prvom obrađuju metafizički, u drugom etički, a u trećem pravno-politički aspekti Kantovog shvatanja slobode. Zadatak prvog poglavlja je da se, kroz analizu treće antinomije i njenog rešenja, pokaže na koji način se, pored neupitnog važenja prirodnih zakona, može napraviti mesto za pretpostavku postojanja transcendentalne slobode. U drugom poglavlju postavljen je cilj da se utvrdi na koji način Kant dokazuje realnost praktične slobode u okviru svoje etičke teorije, dok je cilj trećeg poglavlja da nam predoči da je prilikom kreiranja svoje pravno-političke teorije Kant smatrao da je realnost praktične slobode već dokazana i da je neophodno uspostaviti društveni sistem koji će svakom pojedincu omogućiti njeno neometano ispoljavanje.

3. Osnovne hipoteze od kojih se polazi u radu

Glavna hipoteza od koje se polazi u disertaciji jeste da je pojam transcendentalne slobode centralni pojam slobode koji se pojavljuje u Kantovim delima iz kritičkog perioda, dok praktični, a zatim i pravno-politički pojam slobode proizlaze iz ovog pojma. Kant u svojim delima iz kritičkog perioda uvodi i razmatra različite pojmove slobode, te se zato u sekundarnoj literaturi s pravom postavlja pitanje njihove međusobne povezanosti i koherentnosti. Ovaj problem se u tezi rešava tako što se, nakon detaljnog istraživanja, pokazuje da su tri navedena pojma slobode međusobno zavisna i da proističu jedan iz drugog.

Druga hipoteza koju kandidatkinja zastupa jeste da se Kantovo shvatanje slobode može razumeti i učiniti plauzibilnim jedino ukoliko prihvatimo njegovu doktrinu transcendentnog idealizma, koja je u tezi okarakterisana kao epistemološka i metodološka, a ne kao ontološka. Odbacivanje ili zanemarivanje ove doktrine onemogućava shvatanje i tumačenje Kantove pozicije.

Treća hipoteza koju autorka usvaja je da se, uprkos tome što Kant u svojim delima obrađuje različite pojmove slobode koje definiše na različite načine, može pokazati da među njima nema protivrečnosti i da oni zajedno čine jedan koherentan sistem jer svaki od njih oslikava različite sfere i aspekte filozofije koje Kant ispituje.

4. Prikaz sadržaja disertacije po poglavljima

Disertacija sadrži tri poglavlja, kao i uvodne napomene i zaključna razmatranja. Prvo poglavlje posvećeno je metafizičkom aspektu Kantovog shvatanja slobode i analizi pojma transcendentalne slobode, drugo dedukciji praktičnog pojma slobode iz moralnog zakona i ispitivanju etičkih pojmova Kantove filozofije koji su u uskoj vezi sa pojmom slobode, a treće pravno-političkom pojmu slobode i idejama republikanskog društvenog uređenja, federacije država i prosvetiteljstva.

U prvom poglavlju se, kroz analizu treće antinomije i njenog rešenja, pokazuje na koji način se, pored neupitnog važenja prirodnih zakona, može napraviti mesto za pretpostavku postojanja transcendentalne slobode. Rešenje ovog problema usko je povezano sa usvajanjem

Kantove doktrine transcendentalnog idealizma i načinom na koji se ova doktrina interpretira. Tvrdi se da ukoliko razliku između fenomenalne i noumenalne sfere tumačimo kao ontološku i postuliramo postojanje dva sveta, pojavnog i inteligibilnog, onda se neminovno susrećemo sa problemom povezivanja ovih svetova i pitanjem mogućnosti postojanja slobode u čulnom svetu. Cilj postavljen u prvom poglavlju je da se pokaže da nas tumačenje transcendentadne distinkcije kao epistemološke vodi ispravnom razumevanju Kantove pozicije. Radi postizanja ovog cilja, analizira se čuvena interpretacija „dva aspekta“, kao i novija interpretacija „dva stanovišta“ i tvrdi se da verodostojno čitanje Kantovog teksta vodi ka zaključku o logičkoj zamislivosti transcendentadne slobode.

U drugom poglavlju postavljen je cilj da se pokaže na koji način Kant dokazuje realnost praktične slobode u okviru svoje etičke teorije. Brani se teza da Kant nije od početka imao jasnu zamisao o tome kako da ostvari ovaj cilj, zbog čega je u *Zasnivanju metafizike morala*, bez predočavanja dodatnih argumenata, tvrdio samo to da je nužno pretpostaviti postojanje slobode kako bi se iz nje izveo moralni zakon. Nakon uviđanja neuspešnosti i neispravnosti ovog pristupa, Kant u *Kritici praktičkog uma* radikalno menja tok svoje argumentacije i postulira moralni zakon kao činjenicu uma iz koje zatim dedukuje praktičnu slobodu. Radi potpunog razumevanja Kantovog praktičnog pojma slobode, u drugom poglavlju je ponuđeno i tumačenje pojmova koji su usko povezani sa praktičnom slobodom. Bez ispravnog poimanja pojmova dobre volje, dužnosti, imperativa, moralnog zakona i autonomije, ne možemo pretendovati da u celosti shvatimo šta je Kant podrazumevao pod slobodom u praktičnom smislu.

Cilj trećeg poglavlja je da nam predoči da je prilikom kreiranja svoje pravno-političke teorije Kant smatrao da je realnost praktične slobode već dokazana i da je neophodno uspostaviti društveni sistem koji će svakom pojedincu omogućiti njeno neometano ispoljavanje. Republikansko uređenje, prema Kantovom mišljenju, jedino je uređenje koje ispunjava navedeni uslov, jer samo ono vodi ka stvaranju federacije naroda i kosmopolitske zajednice svih ljudi. Zadatak koji je Kant postavio pred čovečanstvo jeste stvaranje mirne i pravedne zajednice svih stanovnika naše planete. Brani se teza da je ovo ujedno i cilj ka kome je usmeren istorijski razvoj ljudskog roda i da Kantova politička teorija i filozofija istorije streme ostvarenju istog ideala – kosmopolitskoj zajednici u kojoj svaki pojedinac neometano praktikuje svoju slobodu, uz uvažavanje slobode drugih. Iako sam Kant to ne čini, radi lakšeg i preciznijeg razlikovanja,

pojam slobode koji se pojavljuje u njegovim političkim i istorijskim tekstovima u disertaciji je nazvan pravno-političkim.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Doprinos disertacije Milice Smajević sastoji se u pružanju detaljne i obuhvatne analize Kantovog shvatanja slobode. Kritičkim ispitivanjem transcendentnog, praktičnog i pravno-političkog pojma slobode, kao i šire filozofske pozadine u koju su ovi pojmovi smešteni, kandidatkinja je uspjela da pokaže uverljivost glavne teze ove disertacije, prema kojoj su tri navedena pojma slobode međusobno zavisna i kompatibilna.

Pored argumentativnog, naučni doprinos ove teze sastoji se i u činjenici da ona domaćoj naučnoj zajednici nudi prvu obimnu i sistematično uređenu studiju o Kantovom shvatanju slobode. Ova disertacija pruža uvid u tri glavna pojma slobode koje Kant obrađuje u svojim delima iz kritičke faze stvaralaštva. Premda je na svetskom nivou o ovoj temi napisan relativno veliki broj članaka i knjiga, autori su najčešće svoju pažnju usmeravali na jedan pojam slobode (obično na transcendentan ili praktičan pojam), ili na odnos između dva pojma slobode, a obuhvatnih prikaza gotovo da i nema, te stoga s pravom možemo reći da ova disertacija predstavlja originalan doprinos za širu naučnu zajednicu.

Značaj ove teze ogleda se i u činjenici da mnogi savremeni autori koji ispituju filozofski pojam slobode polaze upravo od Kantovog stanovišta, koje je i danas aktuelno. U tom smislu ova teza pruža doprinos ne samo tumačenju Kantovog shvatanja slobode, već i celokupnoj savremenoj diskusiji o ovoj temi, a zaključci koji se u njoj iznose mogu biti dobra polazna tačka za neka dalja istraživanja ove problematike, naročito u našoj lokalnoj naučnoj zajednici.

6. Zaključak

Na osnovu uvida u disertaciju Milice Smajević pod naslovom „Kantovo shvatanje slobode – metafizički, etički i pravno-politički aspekti“, komisija zaključuje da ova doktorska teza ispunjava sve neophodne formalne i sadržinske uslove. Disertacija je plod samostalnog istraživačkog rada autorke i predstavlja originalno naučno delo. Po svom obimu, strukturi i primenjenoj metodologiji ona zadovoljava sve uslove koji su postavljeni pred doktorski rad.

Predložena disertacija ispunjava i sadržinske kriterijume koji podrazumevaju detaljnu i obuhvatnu analizu postavljene teme, iznošenje precizne i utemeljene argumentacije, kao i temeljno poznavanje i upotrebu primarne i sekundarne literature. Glavna pitanja i problemi, kao i njihova potencijalna rešenja obrazloženi su jasno i uz kritički osvrt, što govori o potpunoj kvalifikovanosti kandidatkinje za samostalan istraživački naučni rad.

Na osnovu iznetih pozitivnih ocena, komisija smatra da predložena disertacija predstavlja originalno naučno delo i zato predlaže Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da donese odluku kojom se Milici Smajević odobrava usmena odbrana disertacije.

U Beogradu, 24.02.2020. godine

Komisija:

Dr Aleksandar Dobrijević, docent (mentor)

Dr Drago Đurić, redovni profesor

Dr Mašan Bogdanovski, docent